

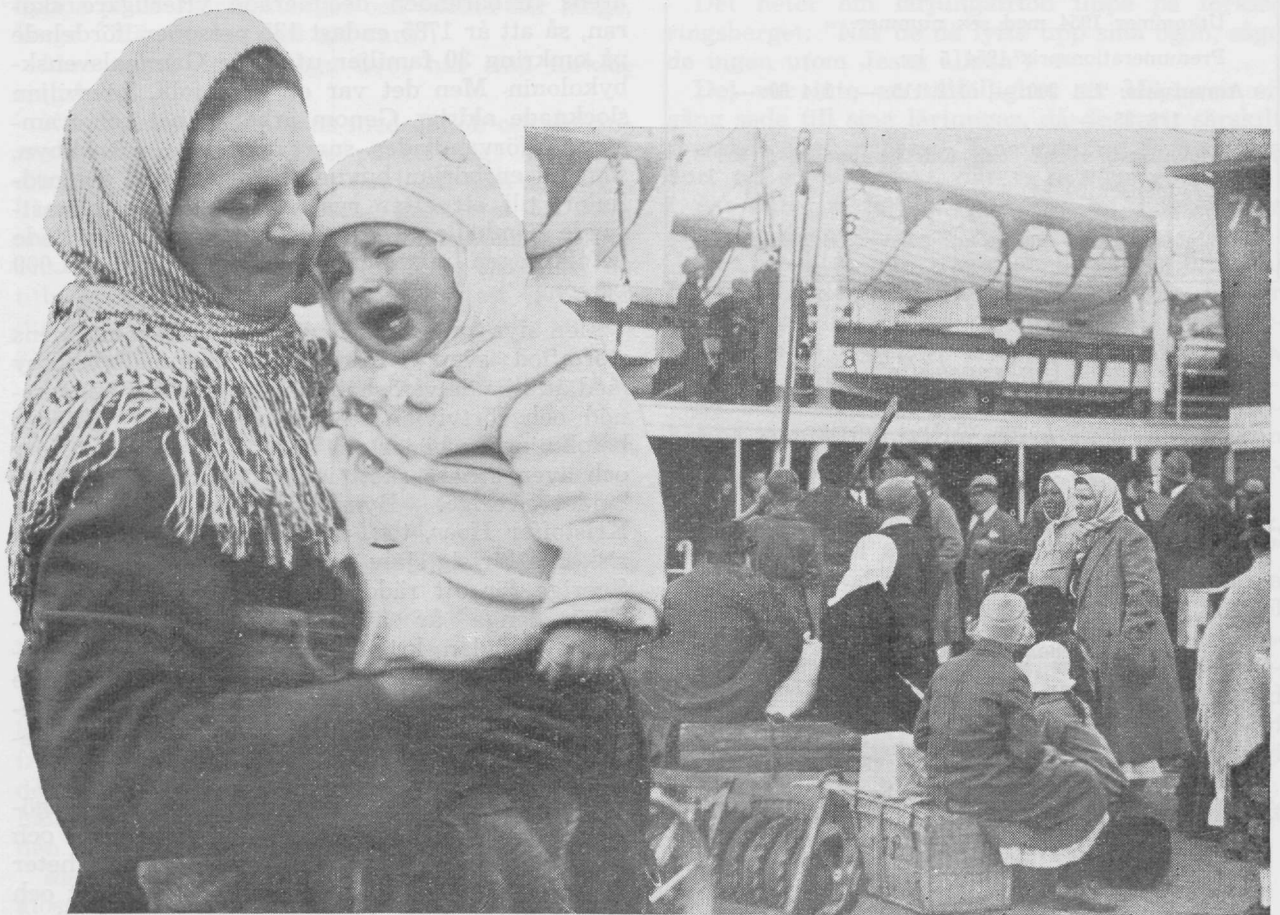
KUSTBON

Nr 3 - Årgång 11

ORGAN FÖR
ESTLANDSSVENSKARNA I SVERIGE

Juli 1954

Gammalsvenskbynummer

DE FÖRSTA STEGEN PÅ SVENSK MARK

*Gammalsvenskbyborna stiga i land i Trelleborg
den 1 augusti 1929.*

Utgiven av Svenska Odlingens Vänner.

Redaktör och ansvarig utgivare: *Manfred Nyman.*

Red.-sekr.: *Lars Broman.*

Red. och Exp.: Tunnelgatan 23, 3 tr., Stockholm.

Kustbons postgiro: 19 72 07.

Utkommer 1954 med sex nummer.

Prenumerationspris 1954 5 kr,

Annonspis: 1/1 200:—, 1/2 115:—, 1/4 60:—,
1/8 35:—

Förlovnings-, vigsel- och födelseannonser 5 kr.

Dödsannonser 20 kr.

Härnösand 1954 - Härnösands Boktryckeri Aktiebolag

Ur innehållet

Gammalsvenskbyborna 25 år i Sverige	2
Här är oss gott att vara av <i>Domprostén Nils Bolander</i>	3
Gammal-Svenskby — en svensk folkspillra i Ukraina av <i>Pastor S. Hoas</i>	4
Gammalsvenskbybornas hitkomst och bösättning av <i>Generaldirektör G. Malm</i>	7
Om dagösvenskar och svenskbybor av <i>Läroverksadjunkt N. Tiberg</i>	10
Avskedet från Gammalsvenskby. (Fragment ur <i>W. Sarwes</i> bok <i>Gammalsvenskby</i>)	12
Jag är svensk av <i>Kr. Hoas</i>	13

Gammalsvenskbyborna 25 år i Sverige

Gammalsvenskbyborna fira i år ett märkligt jubileum. 25 år har gått sedan de avslutade sin tusenåriga vandring i främmande land. Det var nämligen 1929 de återbördades till sina förfäders hemland. En lång och ofta tillsynes hopplös kamp mot övermakt, för rättvisa, förfädernas tro och det svenska modersmålet var slutförd.

Fram till det ödesdigra året 1781 hade dagösvenskar — de blivande svenskbyborna — och estlandssvenskarna i övrigt utgjort en enda folk-

stam, som talade samma språk och grundade sin tillvaro på samma rättsprinciper. Men nämnda år rycktes dagösvenskar av främmande maktbärande brutalt upp ur sin fädernejord och tvingades anträda en hopplös vandring mot okända öden över det ryska landhavets vidder. Skildringen om dessa våra stamfränders öden torde sakna motstycke i svenska folkets historia. Ändlösa och bottenlösa voro vägarna. Rättslösa och hjälplösa voro de stackars utvandrarne. Kvinnor, barn och åldringar dukade under för umbäranden och namnlösa lidanden under den nio månader långa marschen söderut. Av de omkring 1.100 utvandrarne kommo endast hälften fram till den av myndigheterna anvisade vistelseorten vid Dnjepers stränder. De första årens umbäranden decimerade ytterligare skaran, så att år 1785 endast 135 personer, fördelade på omkring 30 familjer utgjorde Gammalsvenskbykolonin. Men det var ett segt folk. Livsviljan slocknade aldrig. Genom arbetsamhet och framåtanda förvandlades snart den lilla svenskbyn, som till en början huvudsakligen bestod av jordkulturer, till ett efter ryska förhållanden blomstrande samhälle. Under loppet av 150 år hade befolkningen vuxit från 135 till omkring 1.000 personer.

Men nya prövningar väntade. Revolutionens stormflod svepte fram över Gammalsvenskby med åtföljande våldshandlingar, fruktan, hungersnöd och förtvivlan. I denna situation riktades befolkningens böner om bistånd, som så ofta förr och även senare skett i vår historia, till moderlandet Sverige. Byns kraftfulla ledare, pastor Kristoffer Hoas, tog, väl medveten om de stora riskerna för sig själv och sin familj, kontakt med Sverige för att rädda sitt folk från undergång. Efter långa år av ömsom hopp och ömsom förtvivlan kröntes ansträngningarna slutligen med framgång. Den 1 augusti 1929 anlände sålunda en hemlös och utblottad, men glädje-strålände skara på 891 svenskbybor till Trelleborg.

Detta är i korthet sagan om våra fränder dagösvenskar, som trots fruktlösa protester och under återopande av sina urgamla rättigheter som fria svenska bönder drevos i landsflykt och blevo gammalsvenskbybor, men som slutligen ändå blevo svenskar i sina urfäders hemland — Sverige.

Då svenskbyborna den 1 augusti mötas i Roma på Gotland, för att till klangen av sina från Gammalsvenskby medförda kyrkklockor fira minnet av den stora och avgörande händelsen i stammens tusenåriga historia kunna gammalsvenskbybor och estlandssvenskar lyckönska varandra till att de flesta av dem — dock till ett pris av många fallna landsmän — kunnat återförenas i våra förfäders land. Vår innerliga förhoppning denna högtidsdag är, att våra vägar aldrig mer skola behöva skiljas och att våra öden allt framgent skola vara förenade med Sverige och det svenska folket.

Domprost
Nils Bolander

Här är oss gott att vara

Varje människa får då och då uppleva sådana stunder och dagar, över vilka hon skulle vilja skriva: "Här är oss gott att vara".

När den nordiska sommaren brinner, doftar och sjunger omkring en i hela sitt slösande överflöd och man upplever semesterljuvligheten i kretsen av sina kära, fjärran från telefonsignaler och tusen och en pockande uppgifter, önskar man att tiden stode still, att man finge bygga sig en hydda på förklaringsberget och stanna där länge, länge. "Här är oss gott att vara".

Men också det andliga livet har sina förklaringsberg.

När Petrus tillsammans med Jakob och Johannes av Jesus fördes upp på ett högt berg och däruppe i stillheten fick se sin bästa vän och oförliknelige Mästare i förklarad gestalt så att Jesu ansikte "sken som solen och hans kläder blevo vita som ljust" och därjämte Moses och Elias, då utbrast han: "Herre, här är oss gott att vara; vill du så skall jag här göra tre hyddor, åt dig en och åt Moses en och åt Elias en".

De andliga upplevelsernas förklaringsberg har vi nog litet var fått bestiga.

Det kunde vara en gång när det kom ett förunderligt ljus över ett bibelord vi läst.

Eller vid ett gudstjänstbesök, då det kom en sådan harmoni och frid i hjärtat.

Eller när vi kände oss få mottaga förlåtelsens gåva från Gud.

Å, vi ville att förklaringsbergskänslan skulle vara i evigheternas evighet.

Här är oss gott att vara!

Petri suck: "Här är oss gott att vara" kom ur hjärtats djup. Den var typiskt mänsklig. Hur lätt frestas man inte av ett själviskt begär att få ha den saliga stunden med Gud för sig själv och behålla den kvar, kanske rent av slå sig till ro i den.

Men det är inte Guds mening med våra religiösa förklaringsstunder, lika litet som det är hans mening att vi skall leva i en ständig, ansvarslös sommarsemester.

Uppe på förklaringsberget finns inga byggnader, inte ens några tält.

Meningen med dessa Taborstunder är inte att vi på något sätt skulle stänga oss inne med dem och endast ha det varmt och gott och välsignat i bröders gemenskap högt ovan tidens och världens ropande nöd.

Vi måste en gång för alla förstå att inte något som helst slag av kottarikristendom kan frälsa världen.

Stunderna på berget skall sätta vapen i händerna på oss till en allt mer helhjärtad kamp för Guds rike ute i den påfrestande vardagen.

Om våra förklaringsstunder skall vi säga: Här

är oss gott att vara, ty här — avses från de sorlande och stimmiga människorösterna — få vi ny kraft, nytt mod och ny tillförsikt att gå ut bland människorna och göra ett rejält dagsverke i Guds tjänst.

"Vägen till framgång går över vägen till reträtt (engelska: retreat)".

Vägen till framgång går över ensamheten med Jesus.

Det heter om lärjungatrion uppe på förklaringsberget: "När de då lyfte upp sina ögon, sågo de ingen utom Jesus allena".

Det var inte en tillfällighet att Mästaren en gång sade till sina lärjungar, då de varit särskilt pressade med arbete: "Kommen nu I med mig bort till en öde trakt, där vi få vara allena".

Att vara på förklaringsberget är innerst inne att vara allena med Kristus.

Det är alltså inte fråga om någon sentimental historia, frosseri i känslor och stämningar. Det är från början till slut en viljeupplevelse. Ett kraftmättat möte med en levande och inspirerande, personlig vilja, Kristus-viljan.

Så att man kan vittna med Petrus: "Vi förkunna inga fabler, vi ha själva varit med honom på det heliga berget och själva sett hans härlighet".

Professor Douglas V. Steere skriver i en bok, som man önskar miljoner läsare, "Time to spare" — "Tid för Gud": "Goethe lär ha utropat på sin dödsbädd: 'Ljus, ljus, mera ljus!' Och Miguel Unamuno, en spansk tänkare från förra generationen, svarade med sitt: 'Nej, värme, värme, mera värme! Ty vi dör av köld och inte på grund av mörker.' I dag ha vi kommit därhän, att vi måste ropa: Luft, luft, mera luft att andas, ty vi håller på att dö av de giftgaser vi andas ut".

Förklaringsbergets bacillfria, rena bergluft skall rädda världen.

Svante Nyman från Ormsö har avlagt studentexamen vid Fjellstedtska skolan i Uppsala.

Viktor Samberg från Korkis har avlagt styrmansexamen vid Sjöbefälsskolan i Stockholm.

I Kustbon nr 2 har under rubriken Tioårsjubileum i Betesdakyrkan insmugit sig två beklagliga fel, som det är red. angeläget att få rätta.

Bilden föreställer sålunda Pastor Arthur Johansson och Katarina Westerberg från Ormsö, alltså ej Katarina Hammerman. Vidare har Pastor Johan Rönnbergs förnamn felaktigt angivits vara Anders.

Av

Pastor

Sigfrid Hoas

Gammal - Svenskby

— en svensk folkspillra i Ukraina

Långt ner på Ukrainas väldiga stäpper, på högra stranden av den mäktiga, fordom av svenska vikingar flitigt trafikerade Dnjeprfloden, har en liten svensk folkspillra under nära 150 år kämpat en väldig kamp för att bevara sin kristna tro och sitt svenska arv. Att stanna inför dessa svenskars märkliga öden är som att lyssna till en hjältesaga, som har mycket att lära oss. Efter allt vad ni, kära estlandssvenskar, fått genomgå av nöd och kamp, kan ni ännu bättre än den övriga befolkningen i Sverige förstå dessa ukrainasvenskars — edra egna stamfränders — gripande historia.

Svenskarna i Gammal-Svenskby härstammar ju, som alla torde veta, från ön Dagö utanför Estland. Det var kejsarinnan Katarina II av Ryssland, som tvingade dem att flytta därifrån. Ända fram till 1700-talets början hade de levt som fria svenska bönder. Men när Estland då kom under ryskt "beskydd", miste de sin frihet och behandlades nästan som trälar av godsägarna. Att de klagade över detta hade bara till följd, att godsägaren på Hohenholm, under vilken de lydde, med myndigheternas hjälp tvångsförvisade dem till södra Ryssland, där furst Potemkin placerade dem som kolonister i ett nyerövat område.

Vilken sorg och smärta blev det inte hos Dagösvenskarna, när den kejsarliga befallningen nådde dem sommaren 1781 och de hastigt måste bryta upp från sin älskade hembygd! Vilka lidanden tvingades de inte att genomgå, när de till fots måste ta sig fram på uslaste vägar den 200 mil långa sträckan från Östersjön ända ner till Svarta havet! Ja, nog måste de ofta tänka på de judiska fångarna, som fördes långt bort från sitt älskade Jerusalem till det avlägsna Babel. Det är inte underligt, att Harry Blomberg kallat sin fina skildring av denna "via dolorosa" "Babels älvär".

I trakten av Poltava tvingades "utvandrarerna" att övervintra. Sjukdom och död härjade bland dem. Det sägs, att så många dog där, att ryssarna nästan lärde sig svenska begravningspsalmer utan till, så ofta hörde de dem. Det är naturligtvis en överdrift men inte alldeles otroligt, om man betänker, att av 1200 utvandrare efter några år endast 135 återstodo som på allvar kunde ta itu med nybyggjarlivets mödor. Alla de andra fann sin grav i Poltava eller dukade under efter framkomsten till bestämmelseorten, där vilda djur, rövare, sjukdom och en tärande hemlängtan till en början gjorde livet odrägligt för dessa så hårt drabbade svenskar. Det var inte alltid så lätt att kunna förtrösta på Gud, när svårigheterna blev omänskligt stora. Men ingen annan än Gud kunde ju hjälpa dem, och därför gällde det nu för dem att ännu mer än förr

hålla fast vid Gud, om han skulle kunna välsigna och hjälpa dem.

Den 1 maj 1782 hade de kommit fram till sin bestämmelseort vid Dnjeprfloden, och den dagen högtidlighölls alltid med en fältgudstjänst ute på stäppen, varvid man bl. a. sjöng psalmen nr 10 i vår nuvarande psalmbok. Den första versen började och slutade så: "Lovad vare Herran, Våra faders Gud! — Priser och berömmar Gud, som rättvist dömer Och sitt folk ej glömmar."

Så småningom växte en liten by fram, som fick namnet Gammal-Svenskby. Först hade man bara jordkolor att bo i men fick sedan allt bättre hus av soltorkat tegel. Det fanns ingen skog där, och därför hade man inget brädgolv i sina hus utan hårdstampat jordgolv. I floden fanns det gott om fisk, i trädgårdarna mognade aprikosor, persikor, valnötter och vindruvor, och ute på den ändlösa stäppen växte det fint vete, majs, de härligaste meloner och mycket annat gott. Jorden, som var stenfri och bördig, behövde i regel ingen gödning. Gödseln blandade man ofta samman med halm och gjorde därav ett slags brännstovv. För övrigt fick man elda med halm eller pilträdsved. Somrarna var heta och regnfattiga, vintrarna kalla men relativt korta. En ständig plåga utgjorde malariafebern, och rabies (vattuskräck) var en fruktansvärd sjukdom, som sommartid härjade bland hundar (dödlig utgång) och även kunde drabba hundbitna människor.

Trots de första årens nöd och lidanden orkade svenskarna i Gammal-Svenskby dock att uppföra åt sig en liten träkyrka, där de samlades med pastor Européus, en svensk fältpräst som följt med dem till Ryssland och som stannade sju år hos dem. Men den lilla kyrkan, där psalmsången, bönen och Guds ord gav dem hopp och tröst under nybyggjarårens vedermödor, blev med tiden fallfärdig och oduglig som kyrka. Hade man råd att bygga en stenkyrka? Tyska grannkolonister föreslog ett gemensamt kyrkobygge. Men svenskarna ville ha en egen kyrka, där de kunde hålla gudstjänst på svenska. Tyskarna log åt dem och sade: "Förr ska det växa hår på insidan av våra händer, än ni ska få er kyrka färdig!" Men det som såg omöjligt ut, kunde Gud göra möjligt. Prins Carl fick under ett besök i Ryssland del av deras bekymmer och anordnade en insamling i Sverige, som gav dem pengar till en stenkyrka, vilken invigdes midsommardagen 1885. Så fick denna kyrka bli dem till oanad hjälp att bevara det kristna arvet och det svenska språket.

Men nog fick gammal-svenskarna kämpa hårt för att bevara sin tro och sitt språk! Tyskarna i

Kyrkan och kommunalhuset i Gammalsvenskby

grannbyarna fick ofta sådan makt, att de genom sin pastor, som även tjänstgjorde i den svenska byn, hotade att alldeles utrota det svenska språket. En av svenskarna, Kristian Utas, var så ivrig svenskämpe, att tyskarna nödgades säga: "Ni ska få se, att om Gud Fader på uppståndelsens morgon inte kallar Utas på svenska ur graven, så stiger han inte upp."

Ja, svenskar ville de vara i nöd och lust. I skolan måste de ju också läsa ryska, men svenskan sattes dock främst. Att ingå giftermål med ryssar var otänkbart, med tyskar skedde det sällan. Den första tiden växte byns befolkning mycket sakt. Ryssarna, som förgäves uppmanat byborna till äktenskap med ryska kontrahenter, lyckades bättre, när de sände ett 30-tal svenska krigsfångar till byn. Det var unga män från Sverige med namnen Hörnberg, Westerberg och Norberg, vilka snart ingick äktenskap med svenskbyflickor. År 1804 räknade byn, enligt vad som är känt, 97 män och 91 kvinnor och hade i materiellt avseende nått en viss blomstring.

Svenskbybornas underliga namn — Buskas, Annas, Utas, Hinas, Knutas, Hoas, Kotz, Mutas m. fl. — är gamla namn från Dagö-tiden eller något senare. Deras vardagsspråk, Dagö-dialekten, har under årens lopp blivit uppblandad med estniska, ryska och tyska ord. I kyrkan och skolan användes bara rikssvenskan, mest lik finlandssvenskan. Byn hade också på senare tid ett ganska stort svenskt bibliotek och fick så småningom livlig förbindelse med svenskar i Finland, Sverige och Estland samt talrika besök närmast från Finland och Sverige. En sällsam upplevelse var det för de långväga besökarna att mitt i det stora ryska folkhavet finna en svensk koloni med trofasta svenskar, som aldrig på några få undantag när sett Sverige, men älskade det av hela sitt hjärta och var mer fosterländska än de flesta svenskar i Sverige. De utgjorde i sanning ett litet svenskt "kungarike" i tsarernas stora Ryssland.

Men det mäktiga riket skakades snart av världskrig och blodiga inbördesstrider. Då bröt stormen lös också över den lilla svenska byn, som efter lång möda och tråget arbete börjat uppnå ett visst välstånd. Allt skakades sönder,

och tron var nära att svikta. Nu fick man på allvar följa uppmaningen i en sång i Sions toner, som man börjat sjunga i byn efter sekelskiftet. Min mor (Emma Skarstedt), född i Sverige, kom som församlingssystem till Gammal-Svenskby 1899, utsänd av Kvinnliga Missions Arbetare i Stockholm, och förde med sig sångboken ifråga. Den blev snart de sångälskande bybornas allmänna egendom. I en sång, som alltjämt är deras älsklingsång, sjöng de så:

"Vänta efter Herren! Stilla, o min själ!
Han så gärna hjälper, Han gör allting väl.
Hur allt skiftar här, Herren är dig när,
Och är nöden mycken, Gud dock större är.
Eviga trohet, Tröst i all nöd,
Värdes mig bevara, I liv och död!"

Nu gällde det att också kunna bli stilla och vänta all hjälp från Herren. Banditer, krig, hungersnöd, tyfus, religionsförföljelse, indragning av all jord och privategendom — det kom fler olyckor än man mäktade bära! Likt gudsmannen Job fick den ene efter den andre utbrista: "Herren gav, och Herren tog." Det var inte alltid lika lätt att fortsätta: "Lovat vare Herrens namn!"

Inbördeskriget var fruktansvärt. Månader igenom gick fronten genom byn och gjorde bönderna utfattiga. Många fick häst och vagn sönderskjutna under soldattransporterna, och trasiga och smutsiga återvände de med livet och piskan i behåll och en god portion humor, med vars hjälp man fastslog, att "man i alla fall räddat åtminstone piskan".

Värre än kriget var de ständiga banditöverfallen, där mord och plundring hörde till ordningen. I mars 1919 var läget katastrofalt för oss i byn. Omringade av flera tusen banditer väntade vi blott död och förintelse. "Vänta bara, när vi besegrat er, då ska vi mörda männen så och kvinnorna så och barnen så, och byn ska jämnas med marken!" hotade banditerna, och vi visste genom nedbrända och utrotade tyskbyar, att banditernas hot inte bara var tomma ord.

Men när faran var som störst, hade min far, som då var byns lärare och andlige ledare, en märklig dröm. Han drömde, att han uppsökte bandithövdingen för att utverka nåd och barmhärtighet och mindes från drömmen, vad han sagt och gjort hos den mäktige. Han handlade i enlighet med drömmen, hotade hövdingen med Sverige och imponerade med Karl XII. Bandithövdingen visade sig vara en stor beundrare av enväld- och krigarkonungen, vars minne ännu lever friskt i Ukraina, och sade sig vilja hedra Karl XII:s minne genom att lova byn en "mildare behandling", om allt motstånd uppgavs. Det var ju inte heller något annat att göra för oss, som i längden inte kunde försvara oss mot en övermäktig fiende.

Under två fruktansvärda dagar i mars 1919 "behandlades" vi av banditerna, som trots sina löften ställde far mot väggen för att skjutas,

Fam. Kristoffer Hoas efter sonen Sigfrids prästvigning i Uppsala 1939

skottet klickade och samtidigt riktades bösspipan mot hjärtat på min sjuka mor. Det var ett under att jag inte blev fader- och moderlös på en gång. Hemmet såg ut som "Jerusalems förstörelse", när banditerna bortrövat och förstört åtskilligt. Men det, som vi gömt inne bland orgelpiporna i kyrkan, lyckades ingen finna. Gammal-Svenskby hade säkert utplånats, om bandithövdingen ej haft så stor respekt för Karl XII och hans land. Tre svenskar mördades dock vid detta tillfälle. Tidigare hade ännu fler mördats.

Religionsförföljelse och — kommunistisk propaganda blev snart vårt dagliga bröd — det enda bröd, som inte tog slut! Allt annat bröd försvann. Allt rekvirerades! Ve den som gömde sin egen säd och det blev upptäckt! Att gömma var stöld från Staten! Och Staten skulle vi hylla, bl. a. genom att sjunga Internationalen. Den var gudlös och fräck. Far översatte den "fritt" till svenska, och vi fick tillåtelse att sjunga den på vårt modersmål. Dess början lydde så: "Stå upp, stå upp, förtryckta skara, som strävat utan ro och rast!"

Så blev det inspektion och parad. Nu skulle sanningen i dagen, men på ett helt annat sätt än de höge tänkt sig! Far ledde sången — och bleknade, ty där stod vi barn och sjöng rakt i ansiktet på den höge ryske herrn: "Stå upp, stå upp, förtryckta skara, som stulit bondens sista häst!" — Det var kanske inte snällt sjunget, men ack, så sant! Han var nöjd med sången och vi också. Skönt att få sjunga ut på god svenska! Det lättade betydligt.

Men hur skulle det gå för oss, när all mat började ta slut? Sverige ville nog hjälpa oss, men hjälpen var inte lätt att få fram. Vid jultiden 1921 kom en hjälpsändning till oss och räddade vår julglädje. Men efter en tid var nöden åter fruktansvärd. I det förr så rika och veteexporterande Ukraina dog under de närmast följande åren sex eller sju millioner människor den hemska hungerdöden. Det såg också ut, att bli vår lott. Hundar och katter förtärdes — allt slaktades! Gräsrötter bakades till kakor, gamla skor

skars i bitar och kokades som soppa. I städerna började människokött att säljas. Överallt hördes hjärtskärande rop: "Får vi se, hur bröd ser ut innan vi dör! Vi ska inte äta det, vi vill bara se det." Lastvagnar förde de döda till massgravar. Föräldrar kastade ut sina döda barn i skynken på gatan. Allt var nattsvart förtvivlan.

I sådan sinnesstämning skulle vi fira påsk 1922. Det ville inte bli någon påskglädje som förr om åren, då man hade mat och dryck i överflöd. Nu var det bara att fira påsk i all förtvivlan och sedan lägga sig ned för att dö. Den verkliga passionstiden skulle för oss komma efter påsk.

Men hoppet började vakna påskafton, då en främmande båt sades vara på väg uppför floden. Kanske var det hjälpen, som kom i sista stund. Tidigt på påskmorgonen den 16 april firade vi enligt gammal sed påskgudstjänst på den med blommande liljor översållade kyrkogården. Efter slutad gudstjänst skulle alla, som ännu orkade gräva sina egna gravar. Så förtvivlad var situationen. Medan gudstjänsten pågick, närmade sig båten den dödsdömda byn. Om båten stannade, var vi räddade. I annat fall måste spadarna fram. — Vilken spänning, vilket nödrop, som i det tysta uppsändes till Livets och Uppståndelsens Herre! Just som det sista amen var sagt, hördes en lång signal — räddningssignalen! — från den med kläder och livsmedel fullastade båten.

Aldrig kan vi glömma denna räddningens och det saliga jublets dag, då missionär Wilhelm Sarwe fick överbringa denna Sverige-hjälp till oss och våra lika nödställda grannbyar! Räddade ur dödens väntrum kunde vi nu som aldrig förr sjunga segerns påskpsalmer med jublande tacksamhet. Gud hade inte förgätit oss arma. Svenskarna hade åter uppträtt som den barmhärtige samariten. Vi var räddade!

Ännu en välbehövlig hjälp kom till oss i december samma år, då vi också fick nya kyrkklockor från Sverige, på vilka orden i Psalt. 50:15 och Matt 5: 4 står att läsa. Dessa klockor hänger nu i Svenskby-klockstapeln vid Roma kyrka på Gotland och kallar varje år till tacksägelsegudstjänst den 1 augusti, den dag då svenskbyborna kom till Sverige. Det skedde ju den 1 augusti 1929. — I december 1922 fick också Gammal-Svenskby i pastor Kristoffer Hoas, som prästvigts i Uppsala samma höst, sin förste svenske själasörjare av egen stam. I flera decennier var han byns självskrivne ledare och fick vid sin bortgång 1941 följande eftermäle av folkskollärare Jan Utas, författare till Gammal-Svenskbyromanen "Vi från stäppen": "Så bar läraren och själasörjaren Kristoffer Hoas upp det svenska kulturarvet i den lilla byn på stäppen, var dess banérförare, dess fackelbärare i mer än trettio skickelsesediga år."

Så småningom steg en längtan upp i våra hjärtan: "Vi vill hem till Sverige för att där få leva i frihet och tillbedja våra faders Gud!" Ropet på utvandring blev allt starkare.

Genom ett under lyckades pastor Kr. Hoas och hans gode vän, kyrkvärden Johan Buskas, kom-

Gammalsvenskbybornas hitkomst och bosättning

av Generaldirektör *G. Malm*

Generaldir. G. Malm

ra sitt yttersta för att få lämna Ryssland och flytta över till Sverige.

Den framställning, som Gammalsvenskbyborna i juli 1928 gjort till de ryska myndigheterna om utresetillstånd hade av dessa mötts med största kallsinnighet. Längre såg det mörkt, ja hopplöst ut. Huru de ledande krafterna bland byborna ej ville uppge hoppet utan med all kraft fortsatte förberedelser och underhandlingar samt under slutet av år 1928 till Sverige sände två befullmäktigade delegater, pastor Kristoffer Hoas och kyrkvården Johan Buskas, framgår av det föregående. Från svensk sida beviljade regeringen — efter samråd med förtroendemän ur riksdagspartierna — i god tid inresetillstånd. Men så oviss som hela

ma över till Sverige 1928. Nu började det stora arbetet för svenskbybornas räddning. "Du var hövdingen i det stora värvet att föra oss ut ur fångenskapen", sade en svenskbybo med rätta till pastor Hoas, när byborna firade sitt tioårsjubileum och deras klockstapel invigdes av ärkebiskop Eidem.

Ofantligt stor hjälp i det djärva räddningsföretaget fick Hoas och Buskas av prins Carl och Röda korset samt ärkebiskop Nath. Söderblom. Kommunisterna kom ända från Sverige till Gammal-Svenskby för att avstyra utvandringen. Sverige utmålades som nödens och förtryckets hemland. Men ingenting kunde hejda de eniga svenskbybornas mäktiga hemlängtan. Och när Guds timme var inne, öppnades järnporten och resan hem anträdde.

Snart ringde klockorna för sista gången till avskedsgudstjänst i den älskade kyrkan och måndagsmorgonen den 22 juli 1929 lämnade omkring 900 svenskbybor sin hembygd för att likt Abraham gå till ett nytt land, som Gud kallat dem till, ett land där han ville ge dem en ny framtid och nya välsignelser.

Gud beskyddade vårt älskade Sverige!

Sigfrid Hoas.

frågan föreföll vara vidtogs från regeringens sida inga andra åtgärder än att det överenskomms med Svenska Röda Korset att denna organisation skulle åta sig en eventuell hemtransport. Så kom hastigt som ett snöskred meddelande, att ryska regeringen den 20.6.1929 beslutat ge utresetillstånd. Förutsättningen var dock, att utresan skulle ha skett före juli månads utgång.

Nu blev det bråttom. En kommitté bildades med prins Carl som ordförande och jag, vilken var förtrogen med bosättningsproblem såsom f. d. landshövding i Norrbotten anmodades av socialminister Lübeck att bli verkställande ledamot. Jag hade mitt stora verk (Statens Vattenfallsverk) att tänka på och det var midsommar. Men det var ju en hederssak för landet att reda upp frågan och jag svarade ja ehuru det var ytterst litet man hade reda på i saken. Under midsommaren gjordes upp ett program för mottagandet i Sverige och den 25 kunde vi hålla konstituerande sammanträde i kommittén, i vilken lyckligtvis inrymts sådana goda krafter som härads-hövding Knut Dahlberg, generaldirektör Gunnar Huss m. fl.

Några pengar att röra oss med fingo vi ej av staten, men den ställde garanti för betalning av bybornas hitresa. Lyckligtvis disponerade ärkebiskopen en fond för kyrklig vård bland svenskbyborna och han ställde värdepapper till vårt förfogande, så att vi kunde låna upp ett rörelsekapital på 50.000: — kr.

Angelägnast var att få en lämplig upptagningsförläggning. Den frågan fick dock en lycklig lösning genom att arméförvaltningen kunde för ändamålet kostnadsfritt för ett år upplåta den sedan en tid utrymda infanterikasernen i Jönköping, som skulle bygas om till anstalt i sjuksjukvårdens tjänst.

Det var högsommar och svårt att få tag i alla de människor man behövde träffa och anlita. Men jag skall med glädje konstatera, att överallt möttes vi av en utomordentlig hjälpsamhet och tjänstvillighet, särskilt hos lottaorganisationer och andra kvinnliga organisationer, genom vilka det på många håll och händer presterades ett mycket förtjänstfullt arbete för att ta emot och hjälpa våra stamfränder.

Hemtransporten hade, såsom sagts i det föregående, Överstyrelsen för Svenska Röda Korset åtagit sig att verkställa och den planlades och genomfördes på ett glänsande sätt av överstelöjtnant E. Berggren, som därom skrivit en mycket trevlig skildring i Svenskbyboken. Gammalsvenskbybornas landstigning i Trelleborg den 1.8.1929 är nog ett oförglömligt minne för alla dem, som bevittnade den. Med prins Carl och hans äldsta dotter prinsessan Margareta i spetsen välkomnade vi med varma känslor våra från

fjärran ort kommande stamfränder, som, samlade i färjans förstam, med vackra sånger hälsade moderlandet.

Det var en pittoresk samling människor av alla åldrar, präglade av den bristhushållning, varav Ryssland då led. Som särskilt dyrbara ting buro de med sig emaljerade hushållskärl, handfat, handkannor etc. De framvisade prov på det ordinära brödet, vilket hade starkt släktttycke med bonden Paavos barkbröd. Kläderna var tunna, slitna och lappade. Den fortsatta resan till Jönköping i den ljuvliga sommarnatten blev till ett triumftåg.

Så följde en mycket besvärlig del av arbetet, nämligen att få klarhet om svenskbybornas framtidsfunderingar och omsätta dem i realiserbara planer. Pastor Hoas och kyrkvärden Buskas hade ju varit åtskilliga månader i landet men för dem hade huvudfrågan tills vidare varit att få svenskbyborna till Sverige och om vad som skulle ske sedan hade de mycket diffusa begrepp.

Dagen efter ankomsten kallades byborna till ett sammanträde och därvid anmodades de att utse ett "byråd" på 25 personer, med vilka vi kunde överlägga. Det hade sannolikt föresvävat många, att hela den utvandrande skaran skulle sammanhållas och att man skulle i Sverige bygga upp en ny Gammalsvenskby samt fortsätta livet i bysamfällighetens tecken. Da det mycket snart var tydligt, att den idén ej kunde realiserats i Sverige — utom möjligen i översta Norrland, dit inga ville — torde detta ha bidragit till, att rätt många hade sympatier för flyttning till Canada, där en del familjer hade släktingar, som redan under tsartiden emigrerat dit och slagit sig bra fram.

Huvudparten syntes helst vilja stanna i Sverige, det gamla moderlandet.

Båda dessa grupper utgjordes av de män som före revolutionen 1917 varit självständiga bönder.

Genom bearbetning av svenska kommunister, för vilka hela svenskbyutflyttningen framstod som en chikan för deras andliga fosterland tillkom efter en tid en tredje grupp, som ville återflytta till Ryssland. Till denna grupp hörde dels en del åldringar, som längtade tillbaka till söderns sol och den jord där de vuxit upp, dels sådana som varit jordbruksarbetare i Ukraina och först genom kommunismen fått egen jord. De ingåvos av de svenska kommunisterna misströstan om att kunna reda sig som självständiga småbrukare i Sverige.

Det var klart att svenskbyborna hade behov av upplysningar om och studier både av svenska förhållanden samt förhållandena i Canada. Det gjordes omedelbart klart för dem, att kommittén endast kunde hjälpa dem, om det gällde bosättning i Sverige. Emigration till Canada finge de svara för själva. De hade nämligen fått med sig en del egna medel, totalt ca 150.000 kr, som utgjorde likvid för försälda ägodelar i Ukraina.

För studium av svenska förhållanden utverkade kommittén, att Statens Egnahemsstyrelse fick

anlitas. Under ledning av representanter från nämnda styrelse bereste tre delegationer från svenskbyborna under några dagar olika distrikt av landet. Vi hade i god tid infortrat anbud på jord inom Sverige, som kunde lämpa sig för kolonisation och fått offert på ej mindre än ca 100.000 har, vilket visar, att det var nergångstider inom det svenska jordbruket. Resorna ägnades åt lämpliga delar av de salubjudna komplexen. Byborna fäste sig framför allt vid Gotland och trakten omkring Jönköping.

Uppgifter om förhållandena i Canada erhöles genom Kungl. Socialstyrelsen eller skaffades sig själva genom Canadian Pacific Railway:s agentur. Klokt nog beslöto de sig för att genom en delegation på 4 personer låta på ort och ställe undersöka emigrationsutsikterna till Canada.

Delegaterna, bland vilka pastor Hoas och kyrkvärden befunno sig avreste i februari 1930 samt avrådde i telegram i början av april från någon emigration i stor stil. Några familjer, som hade släktingar i Canada, summa ca 70 personer, överflyttade dock så smaningom dit.

Några pengar för att hjälpa byborna till bosättningen ville staten ej släppa till utan skulle sådana — menade man — anskaffas genom en nationalinsamling. En dylik organiserades också redan i juli månad 1929 av en kommitté med dåvarande överståthållaren Henning Elmquist som ordförande. Trots svenskbybornas vacklande hit och dit gav den till resultat ett belopp av 904.000 — kr. och det gav möjlighet till ordnande av bosättningsfrågan i Sverige på ett för byborna betryggande och tillfredsställande sätt. Särskilt blev detta fallet sedan den kommunistiska agitationens offer bland svenskbyborna — sammanlagt omkring 230 st., varav 13 barn — återrest till Ryssland. Vi togo ingen befattning med den frågan utan den sköttes direkt av Kungl. Socialstyrelsen, som hade många bekymmer med det klientelet.

Svenskbyborna i Jönköping kunde naturligtvis endast för kort tid ligga överksamma där utan måste ut i arbete för att utbilda sig inom det svenska jordbruket och förtjäna sitt uppehälle. Det ordnades med en särskild arbetsförmedling under en förstående ledare, som sedan också med intresse följde de förmedlades öden. Inom föreskriven tid var förläggningen utrymd och byborna utplacerade i arbete hos andra eller som arrendatorer på av oss inköpta gardar av lämplig storlek, vilka de hade rätt att förvärva, om de fyllde måttet och skötte sig väl.

Efter en del trevanden hade man gått in för systemet att köpa färdiga jordbruk av lämplig storlek, som sedan genom län från egnahemsnämnderna i respektive län kunde överföras i arrendatorernas ägo. Sammanlagt förvärvades 89 st. gardar av svenskbybor, som därigenom blev besuttna, välbeställda bönder, de flesta på Gotland, men en hel del även i Jönköpings och Skaraborgs län.

Vid ankomsten till Sverige 1 aug. 1929 räknade gammalsvenskbybornas skara 891 personer, för-

delade på 145 familjer. Antalet växte snabbt genom täta barnfödslar. Till Canada foro i ett par omgångar ca. 70 personer och till Ukraina återreste ca. 230 st. Men de i Sverige kvarstående ca. 600 st. voro ett livskraftigt släkte och en år 1937 verkställd räkning visade, att det då i Sverige fanns 750 st. svenskbybor, fördelade på ca. 150 familjer.

Bland de inflyttade fanns naturligtvis många särpräglade typer. Pastorn själv var en sådan, väl tränad i ömtåliga förhandlingar med bolsjevikiska myndigheter, fader för eller efter omständigheterna rådgivare åt sitt folk i fråga om både andlig och timlig välfärd. Den andre ledaren, Johan Buskas, var en sympatisk storbonde-typ, men då han inte i högre grad behärskade svenska var han ej så lättillgänglig. Vid sitt inom något år inträffade frånfälle på den honom tilldelade Gotlands-gården efterlämnade han en till styrelsen tillägnad dikt, där han dels i varma ordalag tolkade sina känslor för fädernebygden nere i Ukraina och livet där, men också målade en ljus framtidsbild för sitt folk inom det gamla moderlandets gränser.

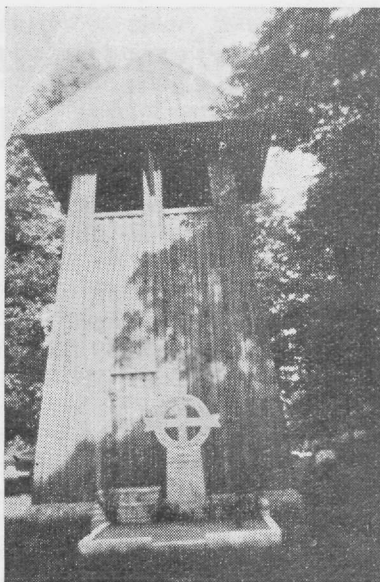
En annan särtyp var stäppens vilde son, soldaten från förra världskriget S., omkring vilken stod en atmosfär av äventyr även sedan han kommit till det fredliga Gotland. Rosalia, en blodfull änka med 4 barn hade svårt att komma till ro och beredde vår tjänsteman, agronom Kyhlberg, mycket besvär. Denne var den egentlige kontaktmannen med dem och lärde bättre än någon annan att känna dem.

I genomsnitt var det emellertid ett energiskt och arbetsamt släkte, som stannat kvar i Sverige. De voro lätta och glada till sinnet, pigga och lite spekulativa som smålänningar, men de voro fostrade i söderns länder och hade andra fasoner än smålänningar. Man fick vara beredd på att vid ett tacksamhetsutbrott få en kyss på kind av karlar och omfamningar av kvinnorna. De voro talföra och trevliga samt gästfria som riktiga svenskar.

De svenskbybor, som stannade i Sverige, gick det väl i händerna och det har blivit en lyckad inympning på det gamla stamträdet Sverige. De själva drogo säkerligen den bästa lotten. — De till Canada överflyttade, som ej återvänt till Sverige, synes det också ha gått efter omständigheterna väl. De flesta hade, när jag sist hörde något om dem, ett större sambruk på avbetalning. Andra gingo som jordbruksarbetare.

Från de till Ukraina återresta ha vid olika tider och på olika vägar kommit enträgna framställningar om hjälp samt beklämmande uttalanden om deras ånger över återresan och längtan att få vända tillbaka till Sverige. Under andra världskriget kommo stridernas böljeslag att ett par gånger skölja över den gamla svenskbybyggelsen vid Dnjepr. Ingen vet hur där nu ser ut.

På våren 1937 var avvecklingens tid inne och jag begagnade tillfället att vid en stor kyrklig fest, som svenskbyborna avhöllo i Roma kyrka

Svenskbyklockstapeln och Kr. Hoas grav i Roma

på Gotland pingstdagen d. 16 maj, säga farväl till dem.

Efter den religiösa avdelningens slut höll jag ett tal till dem om vad som varit, berörande både dagar och skuggor och slutade ungefär på följande sätt.

” Jag tror, att det är riktigt att säga, att Vår Herre varit Er nådig. Han gav Er två ledare, pastor Hoas, som står här framför Er och den framlidne av Er alla sörjde kyrkvården Buskas, och han gav dessa ledare kraft att utföra det svåra värv, som ledde till Er befrielse från lidanden och andligt tvång. I historien över denna svenskbybornas överflyttning till moderlandet skall deras namn alltid stå främst.

Här i frihetens urgamla stamort ha Ni sedan kunnat utveckla Edra nedärvda svenska egenskaper och Ni ha på kort tid omvandlats till goda och nyttiga svenska bönder.

Det är vår och livets förnygrande krafter strömma oss till mötes för vart steg vi ta. Med dem vakna nya förhoppningar till liv och gamla förhoppningar göra sig starkare förnimbara. Våra förhoppningar ha från första stund varit, att Ni skulle slå rot i den svenska jorden och här utvecklas till goda och nyttiga svenska medborgare. Så har också skett, så vitt jag kan bedöma.

När jag ser all den ungdom som blandar sig i Er skara, växa nya förhoppningar fram, nämligen att genom Er inympats ett friskt och kraftigt skott, som skall bli till glädje för det gamla stamträdet. Ske alltså.”

När svenskbyborna 20 år efter sin hitkomst 1 aug. 1949 firade denna tilldragelse på samma plats med gudstjänst i kyrkan och efterföljande middag var jag såsom deras gäst inbjuden att närvara och fick då bekräftelse på att jag varit sannspådd. Det var en skara glada och lyckliga svenskbybor, som samlades omkring den några år tidigare vid Roma kyrka uppförda klockstapeln, där de fått hänga upp sin från Gammalsvenskby medförda församlingsklocka. Det blev ett glatt och värmande återseende på båda si-

Om dagösvenskar och svenskbybor

av Läroverksadjunkt NILS TIBERG

Jag tror knappast jag hade hört namnet Gammalsvenskby innan jag kom att resa till Dagö 1923. Det hängde ihop så att chefen för Landsmålsarkivet i Uppsala, professor Herman Geijer, föreslog mig att resa till Estland, som några år tidigare hade blivit fritt från Ryssland, för att göra uppteckningar bland svenskar på Dagö. Sådana skulle det finnas åtminstone på en ort, Svenskbyn i Reigi socken, och kanske i den lilla staden Kärda. Men man hade den uppfattningen att språket där hade fördärvats och att dialekten var på väg att dö ut.

När Geijer föreslog resan, ville han ha den betraktad bara som inledningen till ett större arbete. "Du skall tänka dig att därifrån en gång resa vidare och komma till svenska bosättningen i Sydryssland, i Ukraina vid Dnjepr, där Gammalsvenskby ligger. De ha kommit från Dagö." Och så drog Geijer en lång historia som jag dittills aldrig hade hört, om bortflyttningen från Dagö o. s. v.

Jag betänkte mig något men sedan bestämde jag mig för att resa. Till Gammalsvenskby kom jag aldrig, men på Dagö gick jag många somrar, och där träffade jag en rad av svenskar, alla i tämligen framskriden ålder. — Ingendera hade haft någon svensk skolgång. Jag måste därför snart nog lära mig att hjälpligt uttrycka mig på deras språk för att kunna få någon långvarigare språklig kontakt med dem.

Detta gjorde att jag, när svenskbyborna kom till Sverige, redan hade någorlunda reda på deras språk. Det är nämligen så att de allra flesta förfäderna till svenskbyborna ha kommit från Dagö.

Under tre fyra årtionden på 1600-talet var det långvariga tvister mellan godsägaren på Hohenholm eller Kôrgessaar, som esterna säger, och svenskarna i byn Reigi (på dagösvenska *Rüike*, "Rökarna") jämte några större svenska byar. Omkring 1780 förnyades stridigheterna. När man inte kunde komma överens, vädjade bönderna till kejsarinnan; det var då Katarina II. Men samtidigt som godsägaren och bönderna efter mycken bitterhet hade lyckats komma till en uppgörelse att de skulle ha det som förut, utan att godkänna några anspråk och utan att kräva

dor, naturligtvis livligast vid den efter gudstjänsten ordnade middagen. Det var också en glädje att se huru den vid middagen presiderande svenskbybon Petter Annas med den äran ledigt och elegant harangerade gästerna och höll ordning på de många talarna, som voro ivriga att framföra uttrycken för sina känslor och meningar. — Det var en vacker upplevelse för en som varit med att genomföra den märkliga folkomflyttningen.

några rättigheter, så bestämde kejsarinnan att svenskarna i Reigi skulle flytta över till Ryssland, till de nyligen från turkarna erövrade sydryska områdena — på den tiden hade Ryssland ännu inte slagit under sig landet ända ned till Svarta havet.

Svenskarna i Reigi hade ingenting annat än att ge sig i väg. Man kan förstå att det var både förtvivlan och ekonomisk förvirring bland utvandrarerna. Men det fanns ännu en orsak till sorg: en liten grupp skulle stanna kvar.

Prästen i Reigi socken hade nämligen av gammalt 10 svenska bönder som skötte om hans jord, och nu hade han sagt ifrån: "Tio bönder får bli kvar för min del." Att detta åtminstone inte för alla var välkommet, fick jag klart för mig med stor skärpa. En av mina bästa sagesmän var *Ognes Mare* (Mare från Åkernäs by), född 1855. Hon berättade att hennes farmor av sin mor fått höra mycket härom, och denna mor hade varit bland dem som blev kvar 1781. Under tårar hade det berättats, och med den tidlösa stamsagans allvar berättades det nu. Mares farmors mor hade just varit gift till en av de 10 gårdar som skulle bli kvar, men hennes bror skulle dra bort, och han hade sagt till far och mor: "Dit jag går, dit får ni ock gå." När de gamla kom för att *läiv farväll* (egentligen 'lämna farväl'), så stod hon lutad mot stugväggen vid barndomshemmet och grät. Far och mor tog hennes hand och sade: "*Gämm nu bara på! Himlen jär vårt tak o jorde jär vårt golv.*" Låt oss nu bara gå!) — *Kåle väit* (Hvadlik vet = Vem vet) *kån tåras grave jär bort e Rissland*, slutade gamla Mare. De bortflyttades kreatur hade blivit omhändertagna, men en gammal hund sprang tjutande kvar och sökte. — Det är alltså inte längre tid sedan överflyttningen till Ukraina än att denna tradition förmedlats till min meddelerska genom en enda person. På samma sätt känner man en hel del om de generationer som levat i Gammalsvenskby.

Svenskarna därnere liksom svenskarna i Estland ha blivit beaktade av åtskilliga forskare. Den allra första var nog den gamle tyske skol- och arkivmannen Carl Russwurm i Estland, som på 1830-talet fick brevsvar nerifrån byn. På 50-talet var Ernst Lagus där, och på 80-talet Herman Vendell — båda finlandssvenskar. Under Krimkriget år och lite därefter gjordes anteckningar i Visby om estlandssvenska mål av kollegan vid Visby storskola Per Arvid Säve; hans sagesmän i olika omgångar var Mats Matsson Klanman från Klottarp, Carl Palmkron från Vippal, Mats Kristjansson Schönberg från Spithamn och Anders Kristjansson Erkers från Odensholm. Säve och Vendell hade förbindelser med Russwurm. In på vårt århundrade fick forskningarna i Estland ny fart och noggrann metod genom Gideon

Reigi kyrka på Dagö

Danell, och i Gammalsvenskby gjordes breda uppteckningar omkring 1905—06 av sedermera professorn Anton Karlgren. Av hans verk är utgivet en allmän inledning skildrande byn och folket (tryckt i Svenska Landsmål, ingående i årshäftet 1924 och 1934), samt en grammatisk översikt (tryckt i SvLm 1952, i den s. k. bilagan). Karlgrens huvudarbete, en ordbok över svenskbymålet, har inte kunnat tryckas, emedan samlingarna om dialekten vuxit i hög grad sedan 1929, då svenskbyborna kom till Sverige, den 1 augusti.

Karlgrens manuskript blev genomgången i Uppsala våren 1929 med ett par i förväg anlända bybor som sagesmän, pastor Hoas och Johan Buskas, bonde och sedan en tid kyrkvård i byn. Då alla byborna hade kommit till Jönköping, sökte jag upp dem — åter var det Herman Geijer som skaffade pengar och manade på. På kvällen var alla samlade i den stora matsalen, och då bad jag pastor Hoas säga dem att här var en som hade hälsningar till dem från Dagö, deras faders land. Den hälsningen framfördes på dagösvenska. Det blev ett skratt — såsom fallet ofta blir då folkmål talas — men allt eftersom dialekttalet fortsatte, så blev det allt stillare. Alla niohundra förstod, att det ofta förlöjligade folkmålet förmår på det sannaste sätt ge uttryck åt såväl saklig upplysning och allvarlig tanke som förlösande skämt.

Pastor Hoas hade bett sina bybor att göra anteckningar om de sista dramatiska tiderna, och jag förde fram tanken att de borde skriva om hela livet därnere: om arbeten, redskap, husgeråd, seder, bruk och folketro. En dag kom en kvinna lite tvekande fram och sade: "Jag har

skrivit 4 sidor. Skulle ni vilja komma och se på det?" Därav har blivit tills vidare 14 band om livets gång i alla sysslor och skiften, allt på god "gammalsvenska". Heder åt en sådan trofasthet. Var och en kan börja med 4 sidor.

Ännu en sak måste jag berätta från dessa dagar för 25 år sen. Till Jönköping hade också kommit numera professor Åke Campbell, som gärna ville ha uppteckningar om lekarna i byn. Barn fanns det gott om, och vi började fråga ut dem. Svaren kom lite fåmälta. Så tog en och visade ett tempo i en lek, och rätt vad det var satte barnen i gång att leka. De glömde oss och all vår lärdom, sådan den nu var, och vi hade full sysselsättning med att bara lyssna, skriva, fotografera.

Dessa små barn hade lämnat allt vad de kände till och var utkastade i världen — de var ju omhändertagna, men i alla fall borta. Leka kunde de lika fullt och det med en självförgätnhet och en lycka i hela sin inställning som var alldeles märkvärdig. Det var bland annat lekar med långa ramsor. Där var en om bonden, örnen och hans gäss. Bonden är i ena änden av lekplanen och gässen längst bort i andra änden. Halvvägs på planen sitter ett par pojkar som är örnar. Bonden är ute och ropar efter sina gäss:

— *Gässe, gässe, kom häim!*

Och han varnar dem:

— *Erd'n siter onde bärge.* (Örnen sitter under branten.)

Gässen vill inte riktigt höra på, men bonden ropar alltjämt: *Gässe, gässe, kom häim!*

På denna kallelse springer gässen, och på vägen hem skall örnarna ta så många de kan. Var och en som de ha tagit får sätta sig ned och är sedan inte med mera den gången. Leken slutar inte förrän örnarna ha tagit dem allesammans. Då går bonden ut för att leta efter sina gäss. Så kommer han till en av örnarna och säger:

— *Har de min gässer sid?* (Har du sett mina gäss?)

— *Näj, säger örnen.*

— *Ja, men skoa ter jär annan,* säger bonden, när en unge tittar fram med huvudet under örnen vinge.

— *H'e minar,* påstår örnen.

— *Näj, h'e minar,* protesterade bonden.

— *Gåmm fräist!* (Låtom oss gå att fresta! Låt oss pröva!)

Örnen knäpper nu ihop händerna så hårt han kan, och bonden skall försöka slita i sär händerna på honom. Lyckas det så har bonden segrat, och lyckas det inte så har örnen avgått med segern. — Det var en lång och mycket underhållande lek, och det fanns gott om sådana. Det var en stor förnöjelse att höra på, ja, detta var något av det roligaste jag har fått vara med om att se: barn från en fjärran ort som leker, obehindrade av alla sorger. Gamla tidens människor hade det bekymmersamt och torftigt på många sätt, men man glömmer så lätt i vårt välståndsländ att de kunde vara glada och lyckliga i sin torftighet, kanske lyckligare än vi många gånger.

Avskedet från Gammalsvenskby

Så kom då det ögonblick, då Gammalsvenskbys saga vid Dniepr skulle nå sitt slut. I uppbrottets stund skrev fru Emma Hoas till K. A. M.:

”Om jag kunde förklara för er mina känslor vid avresan — men det behövs ej — de gå alla upp i ett översvallande tack till Herren för hans stora nåd och barmhärtighet mot oss. Aldrig har Gammalsvenskby varit vackrare än i sommar, det har varit regn och därför står allt friskt och vackert. Vi ha ett helt hav av blommor i vår trädgård, men litet eller ingen tid att sköta dem. Give Herren nu, att alla sjuka och alla gamla och trötta finge krafter att stå ut med resan. Men här råder en obeskrivlig fröjd över att så snart, om Gud vill, få bryta upp. — De svåraste stäl- lena för oss att lämna äro kyrkogården, där vi myllat ned våra kära, och kyrkan, vårt Gudshus och andliga hem. De bruka till varje sön- och helgdag kläda kyrkan med mycket blommor och grönt, men denna — troligen sista söndag — skola de dessutom ha mycket ljus. Våra kära hem, hur enkla de än äro, tar det dock djupa tag i hjärtat, när de bära iväg med bord och stolar och alla husgeråd — men det svåraste av allt är dock alla gråtande grannar. Men när man så tänker på målet och att få se alla kära igen, ja, då jubla vi vårt tack till Gud...”

Lördagen den 20 juli 1929 togos klockorna i Gammalsvenskbys kyrktorn ned. Tidigt på söndagsmorgonen samlades alla till den sista gudstjänsten i kyrkan. Den leddes av klockaren Simon Kotz. Kören sjöng under ledning av den unge klockaren Petter Annas och Johannes Utas.

Några timmar senare var åter Svenskbyskaran samlad till gudstjänst på kyrkogården. Det blev ett långt och gripande avsked från de hänsovnas gravar. De talrika tyska vännerna från grannbyarna deltog med andakt i denna sista gudstjänst. Blott de båda närvarande agitatorerna från Sverige stodo oberörda och visade sitt förakt genom att röka.

Härefter gick kyrkovärden Kristian Annas till kyrkan och överlämnade densamma och inventarierna till sovjetmyndigheternas representanter. Därmed hade Gammalsvenskbys kyrka — gåvan från Sverige — upphört att vara en helgedom. Snart hörde man därifrån glam och oväsen.

Om själva avfärden på måndagsmorgonen den 22 juni har en av mina unga vänner bland svenskbyborna nedtecknat några strödda intryck.:

”Naturligtvis gick det ej att på morgonen den 22 juli klockan sju på morgonen, lämna husen och draga åstad till flodstranden för att aldrig komma igen, utan att väl de flesta kände det rätt så bittert. Självt kände jag det mycket underligt. Men tårar såg man ej bland de främdragande på gatorna, där de tyska grannarna körde ned saker åt sina svenska vänner, som till fots följde lassen.

Nedkomna till stranden skyndade var och en att komma ombord på någon av de två vän-

En svenskbyfamilj tar avsked från sin gård

tande ångarna. Det var icke tid att gråta, såvida icke någon gammal god tysk vän med sina tårar fick en att göra detsamma, just innan man tog de sista stegen på denna trots allt så kära strand och beträdde landgången till ångaren för att aldrig mer komma igen.

Flodångaren *Vorovskij*, som jag var ombord på, stötte först från land. Större delen av kören stod samlad på akterdäck. Jag uppstämde då sången ”Auf Wiedersehen!”, men det ville inte gå så bra, då nästan alla stodo och storgråto. Men hur jag nu dirigerade, så dog sången inte fullt ut, utan klingade ändå försvarligt starkt ut över floden till de gråtande, viftande hundraden av människor på stranden, varifrån man bland lyckönskningarna även hörde dem ropa:

Rädda även oss, om det är möjligt!

Då vi slutat den tyska avskedssången, sjöngo vi ”Närmare Gud till dig”. Svårast kändes det slutligen, då Svenskbys husrader förtonade i fjärran. Vi stodo och sjöngo om och om igen de avskedsord, som Alvina K. Annas, kyrkovärdens dotter, diktat:

Nu se vi för sista gången dig,
O, dyra fosterbygd.
Allt det vi hava utstått i dig
Det bliver ett minne blott.
Farväl, o Gammel-Svenskby!
Farväl vi nu säga dig, Gammel-Svenskby
Farväl, farväl, ja farväl!

Ungefär en kvarts timme senare lade den andra båten, 25:e oktober, ifrån stranden. Även där sjöng man den tyska avskedssången och ”Så tag nu mina händer...” samt slutligen ute på floden avskedsorden till Gammalsvenskby. På några snart räknade undantag när gråto nu alla rätt bittert.

Härav kan man förstå, hurudant avskedet var. Längs stränderna av Dniepr, vid städerna Ka-chofka och Berislav och även vid de nedanför liggande tyskbyarna, som en gång varit så rika genom sina stora, dyrbara vingårdar, var det

Jag är svensk

av Kristoffer Hoas

Svensk jag är till kropp och själ,
Svensk jag är till sinnet.
Sveriges lycka och dess väl
Har jag djupt i minnet.
Gud välsigne, är min bön,
Sveriges bygd så ljuv och skön.

Svensk jag föddes, svensk jag är,
Som en svensk jag tänker.
Och det bästa, Gud beskär,
Sveriges land jag skänker.
Jag den jord mig livet gav,
Älska vill intill min grav.

Svensk jag blir intill min död,
Då mitt hjärta brister.
Svensk jag är i lust och nöd,
Svensk om allt jag mister.
Själva jag går till graven kall —
Sverige evigt leva skall.

"Varen svenske!" klingar än
Uti Sveriges bygger,
Bjuder kvinna, manar män
Följa fäderns minne.
Svenske man, svik ej din plikt,
Känn ditt land, dess sång och dikt!

(Diktad i Ukraina)

även ett viftande till avsked, som gränsade till förtvivlan."

I Chersons hamn skulle svenskbyborna mottagas ombord på den turkiska ångaren "Firuzan", som förhyrts av Svenska Röda Korset för att transportera dem till Constanza. Firuzan anlände till Cherson på natten till tisdagen den 23 juli och kastade ankar ute på redde. Ombord befann sig den svenska rödakorsdelegationen under ledning av den erfarne Rysslands-kännaren, major C. E. Berggren.

De ryska tullmyndigheterna hade just börjat sitt arbete, då de ombordvarande fingo höra psalmsång från land. Kvinnor och män sjöngo på svenska. En av de svenska korrespondenterna, signaturen Åbergsson i D. N., berättar:

"Vi störtade upp på däck, och för första gången hade vi Gammelsvenskbyborna i sikte. De stodo samlade uppe på däck på flodångarna, som fört dem från deras by till Cherson. Det var en underbart vacker morgon. Dniepr låg blickstill i solen, och Cherson tedde sig riktigt inbjudande i sin grönska mellan husraderna. Staden sov ännu, desto mäktigare grep sången från flodångarna. Genom kikaren kunde vi studera de sjungande skarorna. Kvinnorna i deras vita schaletter, männen i deras ryska vegamössor. Psalm följde på psalm utan att man för-

Kallelse till årsmöte och estlandssvensk hembygd dag

Föreningen Svenska Odlingens Vänner håller årsmöte i samband med estlandssvensk hembygd dag söndagen den 15 aug. 1954 kl. 10.45 på Tollare Folkhögskola, Klinten.

DAGORDNING:

1. Godkännande av kallelse till årsmöte.
2. Val av mötesordförande och sekreterare.
3. Val av två justeringsmän.
4. Styrelse- och revisionsberättelse.
5. Beviljande av ansvarsfrihet.
6. Val av ordförande.
7. Val av två styrelseledamöter och en suppleant.
8. Val av två revisorer och två revisorssuppleanter.
9. Medlemsavgiften.
10. Övriga frågor.

Hembygd dagens program i övrigt fortsätter kl. 14.00 med festtal av *Pastor Sigfrid Hoas*.

BUSS avgår från Borgmästaregatan i Stockholm (linje 11) kl. 8.30, 10.05 och 11.40. Från Tollare kl. 12.10, 17.20, 19.00 och 20.40. Enkel biljett kr. 1:30, vid köp av rabatthäften om 10 biljetter kr. 1:10 per resa.

Stockholms Ångslups AB:s turistbåt avgår från Nybroplan kl. 9.30 och 13.00 till Tollare brygga. Restid c:a 45 minuter. Pris för enkel båtresa kr. 2:—.

Lunch serveras från kl. 12.30 till ett pris av kr. 3:—. Konditoriservering hela dagen.

Alla hjärtligt välkomna.

tröttades. Klockorna uppe i Chersons kyrkor slog fem, men allttjämt stod folket kvar på flodbåtarna och fortsatte att sjunga. . . ."

Om några timmar fick svenska delegationens fartyg lägga till invid kajen, där den välkomnades av svenskbyborna, som kommo springande från sina båtar ett litet stycke därifrån. Då Firuzan närmade sig och svenska fanan hissades ombord, uppstämde skaran på stranden "Du gamla du fria". Härefter sjöngo de ännu en sång, och när den tystnat, trädde major Berggren fram och framförde den första hälsningen från Sverige. Han yttrade icke många ord, men de gingo till hjärtat hos var och en. Då han frågade svenskbyborna, om de hade klart för sig, att livet även i Sverige skulle bjuda dem både möda och bekymmer, kom det ett jakande sorl till svar.

Delegationen och de medföljande journalisterna stego nu i land. Alla byborna ville trycka deras händer och tacka dem för att de kommit hit till deras räddning. Rödakorssystrarna omfamnades och kysstes av kvinnorna.

Hur olika i alla avseenden ter sig icke Gammelsvenskbys uppbrott från Ukraina, om man jämför den med förfädernas långa och dödsmärkta vandring från Dagö.

(Ur Wilh. Sarwes bok Bland Rysslands folk. Gammelsvenskby)

FAMILJENYTT

Födda

Ann-Elisabeth född den 21 maj 1954, Stockholm, dotter till Marianne Hausmann, född Pöhl och Endel Hausmann.

Förlovade

Hans Hildeby och Selma Timmerman i Stockholm den 5 januari 1954.

Erik Andersson och Linda Timmerman i Stockholm den 25 juni 1954.

Döda

Fru Maria Hammerman, född Lindblom den 4 december 1892 på Ormsö, avled den 19 maj 1954 på Lidingö.

Änkefru Eva Koinberg, född den 12 februari 1877 i Rickul, avled den 18 mars 1954 i Stockholm.

Hans Kornblom, född den 26 september 1886 på Ormsö, avled den 15 juni 1954 på Lidingö.

Fru Agneta Lilja, född Lindström den 6 september 1883 på Ormsö, avled den 16 juni 1954 i Upplands Väsby.

Lars Liljebäck, född den 20 mars 1887 på Ormsö, avled den 21 maj 1954 i Stockholm.

Fru Agneta Lindva, född Beckman den 20 mars 1906 på Ormsö, avled den 2 juni 1954 i Stockholm.

Johan Notman, född den 21 november 1869 på Ormsö, avled den 30 maj 1954 i Stockholm.

ALLMÄNT MÖTE

för estlandssvenskarna i Betesdakyrkan
Floragatan 8, Stockholm,
söndagen den 29 aug. 1954, kl. 15.00 (3 e.m.)

Predikan av Pastor Per Wårding
Alla är välkomna!

Min älskade Maka

Maria Hammerman

f. Lindblom

Född den 4 dec. 1892 på Ormsö
Död den 19 maj 1954 på Lidingö

Djupt sörjd och saknad av

LARS

Barn och Barnbarn

samt övrig släkt och vänner

Se de vitklädda skaror med palmer i hand
På de solljusa stränderna stå
Dricka sällhet och frid uti väldiga drag
Och förglömma all jordlivets ve.
Detta land ingen sorg eller sjukdom kan nå
I det land där ej död finnes mer.

Min älskade Make,
vår käre Far, Morfar och Farfar

Hans Kornblom

född den 26/9 1886 på Ormsö
avled den 15/6 1954 på Lidingö

Djupt sörjd och saknad

MARIA

Karin och Lennart

Hans-Rune

Anders och Iris

Britt-Mari, Jerker, Ove

Johan

samt övrig släkt och vänner

Nu slut är smärtan
du funnit frid
Men lämnat hjärtan
som saknar dig.

Min älskade Make
vår käre Far

Lars Liljebäck

* 20/3 1887

† 21/5 1954

Sörjd, saknad och i ljust minne bevarad.

KATARINA

Barnen

Hav tack för kärleken Du skänkte
och vad för oss Du varit har.
Minst på Dig själv Du städse tänkte,
men om vårt väl Du omsorg bar.
När saknad fyller nu vårt sinne,
vi tacka Gud för lycklig tid, sov gott
och för det ljusa, vackra minne,
som vi av Dig har fått.

Blott minnena sakta susa
Nu på Din tysta grav.
Tack för Ditt minne ljusa,
Tack för all kärlek Du gav

Vår kära Mor, Mormor och Farmor

Änkefru

Eva Koinberg

— född Borrman —

född den 12/2 1877 i Rickul

död den 18/3 1954 i Stockholm

Sörjd och saknad av barn och barnbarn, släkt
och vänner.

Livets stormar ej rasa där
Korset tynger ej mer som här
Ingen oro Ditt hjärta tär
Hemma i fridens land.

Tack för allt kära mor!

Min innerligt älskade Maka
vår kära uppoffrande lilla Mamma
Mormor, Farmor

Julia Söderlund

* 8/8 1888

har i dag stilla och fridfullt insomnat för att vakna
i en bättre värld, djupt sörjd och saknad av oss,
Mor, systrar övrig släkt och vänner.

Stockholm, Toronto 5/5 1954.

KRISTIAN

Axel och Elsa Alfred och Britta
Sigrid och Dag Hulda och Rolf
Hildigard och Artur Elfride och Alouis
Ella Harald
Barnbarnen

Hav tack lilla mamma, nu fri från all smärta
Du gått att hos Frälsaren vara alltid,
För allt Du har skänkt oss av hela ditt hjärta
Ljust är ditt minne, Vila i frid.

Vår käre Far och Farfar

Lars Enkel

född den 30/5 1870 på Ormsö

död den 5/5 1954 i Stockholm

Innerligt sörjd och saknad av oss, syskon, övrig
släkt och vänner.

Bromma den 14 maj 1954.

ANDERS och AGNETE

Barn och Barnbarnsbarn

Hur tomt, hur tyst här hemma
Sen Du ifrån oss gick.
Ej hörs Din ljuva stämma
Ej möts vi av Din blick.

Min älskade Maka
vår kära lilla Mamma,
Farmor och Mormor

Agneta Lindva

f. Bäckman

Född den 20 mars 1906 på Ormsö

har i dag stilla insomnat i tron på sin Fräl-
sare. Djupt sörjd och saknad av oss, syskon,
släkt och vänner samt Södermalms Fria För-
samling.

Stockholm den 2 juni 1954.

ANDERS

Barn och Barnbarn

Var finns en kärlek, som intill döden
Står oförändrad i alla öden,
Som likt Guds ängel oss övervakar
Som fordrar intet, men allt försakar
På denna jorden finns endast en:
En moders kärlek är det allen.

Ett hem hos Gud o, ljuva tröst
För pilgrim trött i livets höst

Min älskade Maka
vår kära Mor och Mormor

Agneta Lilja

född Lindström den 6 sept. 1883

har lugnt och stilla insomnat den 16 juni 1954
i Upplands-Väsby.

Djupt sörjd och saknad av

Make, Barn, Barnbarn, Släkt och Vänner.

Solen har dalat, dagen är slut
stilla är klappande hjärtat.
Skönt är att vila från lidandet ut,
somna från allt som har smärtat

Utgivarkorsband

Bemärkelsedagar

90 år

Krusman, Gustav, f. 25 sept. 1864, Nuckö
Vestersten, Eva, f. 29 okt. 1864, Nuckö

85 år

Wiberg, Johan, f. 16 sept. 1869, Rickul
Vesterström, Katarina, f. Gäddman, 30 sept 1869, Ormsö
Thomsson, Kersti, f. 12 okt. 1869, Rickul
Lindkvist, Johan, f. 27 okt. 1869, Ormsö

80 år

Viberg, Kersti, f. Tennisberg, 17 sept. 1874, Nuckö
Bäckman, Agneta, f. Peterberg, 22 sept. 1874, Ormsö
Westerholm, Adam, f. 27 sept. 1874, Rickul
Åkerblad, Mats, f. 8 okt. 1874, Rickul
Gärdström, Gertrud, f. Rosenblad, 9 okt. 1874, Ormsö
Treiberg, Mari, f. Viberg, 11 okt. 1874, Rickul

75 år

Frömmert, Karl, f. 1 sept. 1879, Reval
Westerblom, Adam, f. 15 sept. 1879, Nuckö
Enkel, Maria, f. Gäddman, 19 sept. 1879, Ormsö
Hammerman, Alfred, f. 24 sept. 1879, Ormsö
Blomman, Agneta, f. Norrman, 25 sept. 1879, Ormsö
Heideman, Eva, f. Vesterman, 26 sept. 1879, Rickul
Koinberg, Lena, f. Thomsson, 2 okt. 1879, Rickul
Grundsten, Maria, f. Berggren, 11 okt. 1879, Ormsö
Nyman, Tomas, f. 14 okt. 1879, Rågö
Mitman, Lovisa, f. Mathiesen, 16 okt. 1879, Nuckö
Widgren, Katarina, f. Järnström, 29 okt. 1879, Ormsö

70 år

Mickelin, Hans, f. 4 sept 1884, Ormsö
Lilja, Anders, f. 9 sept. 1884, Ormsö
Nyblom, Gertrud, f. Alberg, 20 sept. 1884, Ormsö
Sandell, Agneta, f. 27 sept. 1884, Ormsö
Norrman, Abraham, f. 12 okt. 1884, Runö
Lindkvist, Anders, f. 14 okt. 1884, Ormsö
Fagerlund, Maria, f. 17 okt. 1884, Rickul
Klingberg, Anders, f. 18 okt. 1884, Rågö
Brunberg, Maria, f. Vesterman, 18 okt. 1884, Rickul
Kopparberg, Lena, f. 18 okt. 1884, Rickul
Lindström, Anna, f. Mihkels, 20 okt, 1884, Hapsal
Åkerblad, Mari, f. Åkerblad, 27 okt. 1884, Rickul
Westerbom, Maria, f. 31 okt. 1884, Rickul

60 år

Österman, Lovisa, f. Stahl, 1 sept. 1894, Rickul
Kornblom, Agneta, f. Nee, 5 sept. 1894, Ormsö
Appelblom, Maria, f. Timmerman, 7 sept. 1894, Nuckö
Palmkron, Elisabeth, f. Taman, 9 sept. 1894, Padise
Wirén, William, f. 11 sept. 1894, Reval
Brandt, Lovisa, f. Granberg, 13 sept. 1894, Nuckö
Blees, Leo, f. 16 sept. 1894, Nuckö
Alström, Maria, f. 21 sept. 1894, Ormsö
Hamberg, Alexander, f. 21 sept. 1894, Rickul
Bedman, Maria, f. Klingberg, 29 sept. 1894, Rickul
Suurvee, Nadja, f. Wassiljev, 29 sept. 1894, Reval
Tanseri, Gustav, f. 29 sept. 1894, Nuckö
Maasik, Brita, f. Lundgren, 10 okt. 1894, Reval
Lilja, Hans, f. 16 okt. 1894, Ormsö
Gäddman, Maria, f. Åkerman, 18 okt. 1894, Ormsö

Martinsson, Larissa, f. Aleksinski, 23 okt. 1894, Reval
Sandell, Agneta, f. Carlström, 31 okt. 1894, Ormsö

50 år

Selin, Johan, f. 2 sept. 1904, Ormsö
Palundi, Marta Helena, f. Westerbush, 4 sept. 1904, Tapa
Rosen, Berta Marie, f. 5 sept. 1904, Nargö
Simonsson, Ida Johanna, f. 8 sept. 1904, Nömme
Magnusson, Herman, f. 9 sept. 1904, Rickul
Rahu, Helmut, f. 18 sept. 1904, Reval
Österman, Anton, f. 19 sept. 1904, Rickul
Asplund, Maria, f. 23 sept. 1904, Ormsö
Kalmus, Rosine Amanda, f. Usland, 1 okt. 1904, Reval
Brus, Olga, f. 4 okt. 1904, Rickul
Grönman, Hans, f. 4 okt. 1904, Ormsö
Mathiesen, Edvard, f. 7 okt. 1904, Nuckö
Bergström, Hans, f. 8 okt. 1904, Ormsö
Berkquist, Ida, f. Vesterbom, 11 okt. 1904, Rickul
Berkman, Hugo, f. 17 okt. 1904, Nuckö

Estlandssvensk grammofoninspelning

Robert Enggrön

Ett lovvärt initiativ för bevarande av vår folk-
musik har tagits av familjen Enggrön från Rågö,
som låtit spela in en grammofonskiva med rågö-
danser. Skivans ena sida omfattar ett potpurri
på bröllopsdanser och den andra sidan Soldat-
polka. Inspelningen är gjord av den kände rågö-
spelmanen Robert Enggrön på gammalt trera-
digt dragspel. Skivan är av god kvalitet och re-
kommenderas varmt. Även Radiotjänst har visat
intresse och har lovat ta den med i något pro-
gram.

Trots de höga kostnaderna och den begrän-
sade upplagan har priset satts så lågt som 5 kro-
nor + ev. porto. Plattan kommer att försäljas
på hembygdsdagen så långt upplagan förslår och
kan rekvireras av N. S. Enggrön, Wolmar Yx-
kullsgatan 9 ö. g. 2 trappor, Stockholm eller per
telefon 42 10 29.